

TEZE PŘEDNÁŠKY „ARCHEOLOGIE NOVÉHO MĚSTA PRAŽSKÉHO“

1) Vývoj a dějiny bádání.

Přestože počáteční zájem o archeologické památky na území Nového Města lze spatřovat již v romantickém období archeologické vědy v 1. polovině 19. století (nejstarší nález - pravěkou nádobu - učinil v r. 1835 Kalina z Jäthensteinu v základech domu čp. 800 na Václavském náměstí), intenzivněji se archeologové poznání této městské části zabývají až v souvislosti se stavební aktivitou 90. let 20. století. Nepočtená archeologická zjištění pořizena v průběhu 50. – 80. let 20. století souvisí především s dokumentovanými nálezy pravěkého (Vyšehradská ulice) či předlokačního osídlení (výzkum Petrské čtvrti) nebo s výzkumem konkrétních významných architektonických památek (okolí kostela sv. Jindřicha, klášter Na Slovanech, Novoměstská radnice). Od 90. let 20. století probíhá široké spektrum záchranných archeologických výzkumů od dohledů až po rozsáhlé plošné výzkumy.

2) Prameny k dějinám Nového Města.

Přestože od 90. let 20. století ohromným tempem přibývají archeologické prameny k dějinám Nového města pražského, nejpodstatnější informace poskytují především starší publikace věnované historii (W. W. Tomek – Základy starého místopisu pražského, Dějepis města Prahy; F. Ruth – Kronika královské Prahy) historickému místopisu (především články L. Lancingera v Pražském sborníku historickém věnované Místopisu vybraných městských bloků Nového Města pražského) či stavební historii (Mencl, Líbal a nejnověji souhrnně R. Bařková a kol. – Umělecké památky Prahy – Nové Město a Vyšehrad). Systematické poznávání architektury bylo shrnuto ve strojopisných pasportech věnovaných stavebně historickým průzkumům jednotlivým objektů (prováděl kolektiv autorů bývalého Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů – SÚRPMO v letech 1958-1996). Shrnutí stavebně historického a urbanistického vývoje provedl v roce 1973 V. Lorenc. Archeologické poznání je prozatím roztrženo ve větším množství periodik (Archaeologica Pragensia, Staletá Praha, Pražský sborník historický) a především v drobných článkách tzv. Kroniky archeologických výzkumů v Praze, které pravidelně vycházejí od 60. let 20. století v Pražském sborníku historickém. Shrnutí archeologické problematiky Nového Města pražského učinil nedávno V. Kašpar (sborník Forum Urbes Medii Aevi) ze společnosti Archaia, která se od počátku 90. let 20. století tomuto teritoriu systematicky věnuje.

3) Metody archeologického výzkumu používané na ploše Nového Města.

Nejčastější formou záchranného archeologického výzkumu je forma dohledu při plošně omezených či lineárních výkopech inženýrských sítí, která poskytuje informace především díky metodě dokumentace a vzorkování vertikálního řezu. V odůvodněných případech (prokazatelná přítomnost archeologických památek a situací nebo vazba výkopů na známou historickou budovu) probíhá klasický archeologický výzkum formou sondáže či vícenásobné sondáže. Stávající stavební aktivita a používané technologie výstavby (podzemní garáže pod celou parcelou) však v poslední době ohrožují archeologické terény v úplnosti. V takových případech je přistoupeno k realizaci předstihového (před zahájením výkopových prací stavby) plošného záchranného archeologického výzkumu celé plochy ohrožené výstavbou. Tomuto výzkumu často předchází zjišťovací archeologický výzkum, jehož účelem je určení charakteru, významu a rozsahu archeologických památek a situací, stanovení nevhodnější metody následného záchranného archeologického výzkumu a pro stavebníka určení finanční a časové náročnosti tohoto výzkumu (důležité pro stavebníka). Zjišťovací výzkum bývá realizován systémem bodových sond či řezů, které předcházejí vlastnímu záchrannému výzkumu, a společně s archivní rešerší v dostupných archivech přispívá ke stanovení koncepce a metody následného záchranného výzkumu. Totální plošné předstihové záchranné archeologické výzkumy ohromných rozsahů (náměstí Republiky – 1,5 ha v centru středověkého města) jsou prováděny jako komplexní moderní urbánní výzkumy s využitím nejmodernějších metod formulářové archeologie, počítačového zpracování dat, geodetického zaměření (jednosnímková fotogrammetrie, 3D scan), stavebně historického průzkumu (včetně archivních rešerší v historických archivech a na stavebních úřadech), detailního geologického, pedologického i hydrologického průzkumu, s důrazem na environmentální (bioarcheologický) výzkum a studium přírodního prostředí.

4) Geomorfologické a hydrologické vymezení prostoru Nového Města.

Nové Město je na jihu vymezeno masivem hory dnešní Pankráce (Psár), která na západě vybíhá ve Vyšehradskou skálu až k Vltavě a na jihu klesá k původně meandrujícímu Botiči. K severozápadu postupně klesající terasa Karlova náměstí je na severovýchodě ukončena výrazným hřebenem křemenců v prostoru dnešního Žižkova s dominantním Vítkovem. Archeologické výzkumy a stará vyobrazení dokládají členitost reliéfu Nového Města s množstvím přírodních skal, roklí a strží. Nejstarší osídlení je spojeno s terénní vlnou mezi vyšší terasou Karlova náměstí a nižší maninskou označovanou jako IV-a. Dolní vltavská terasa (maninská) byla na západě zakončena esovitým křemencovým výběžkem Břežské skály na Zderaze (dnešní Resslerova ulice) a Skály či Skalky (v prostoru dnešních Slovan) a pokračovala severovýchodním směrem ke sv. Lazarovi, ke Školské ulici, Opletalovou k Bulharu a přes Hrabovku pod Vítkovem do Karlína. Křemencová terénní hrana byla

zdrojem vydatných pramenů a vodotečí, z nichž nejznámější, vedle studánky Pučky, se táhl od rybníčků u sv. Longina do prostoru nazývaného V jámě, Nad jámou, Na louži či V Močále. Jedna z vodotečí naplňovala strouhu mezi Václavským náměstím a Obecním domem v prostoru jižní fronty dnešní ulice Na Příkopě a tvořila přirozenou hranici mezi Starým a Novým Městem ještě před výstavbou staroměstských hradeb. Na severu v otevřené krajině podél řeky bylo město vymezeno rozvětveným a vydatným tokem zaniklého Olšanského potoka, pramenícího na dnešních Olšanech a tekoucího podél jižního svahu Vítkova do prostoru Poříčí. Osídlení v prostoru Petrské čtvrti (od Truhlářské ulice severně k řece) bylo situováno na nově identifikované nižší tzv. újezdské terase IV-b. Nejnižší nivní terasa IV-c při řece nebyla z důvodů intenzivních záplav kontinuálně osídlena.

5) Pravěké osídlení.

Zcela výjimečně jsou nacházeny doklady pravěkého a protohistorického osídlení. Vedle skutečnosti, že v pražské kotlině byly v pravěku nepochybně intenzivněji osídlené a geomorfologicky příhodnější území (údolí Botiče, Bubeneč), je území Nového Města pražského od vzniku raně středověké předlokační aglomerace předmětem rozsáhlé stavební aktivity, která bezpochyby systematicky likvidovala doklady nejstaršího osídlení (hustá městská zástavba). Ojedinelé nálezy pozůstatků pravěkých osad pocházejí především z Petrské čtvrti (polykulturní sídliště u významného vltavského bubenského brodu - neolit, mladší doba bronzová, doba římská) nebo nálezy z mladší a pozdní doby bronzové (knovízská kultura) z prostoru Botanické zahrady a Vyšehradské ulice. Sídliště podobného stáří, přežívajícího zřejmě až do halštatského a časně laténského horizontu, můžeme předpokládat také v okolí zaniklých vodotečí v okolí kostela sv. Štěpána na horním Novém Městě pražském.

6) Charakteristika a podoba předlokačního osídlení.

Nezanedbatelné množství informací nám však také přinášejí výsledky archeologických výzkumů zachycující pozůstatky tzv. předlokačního osídlení, předcházející vlastní založení města Karlem IV. Podobně jako na Starém Městě pražském bylo objeveno v prostoru Nového Města pražského raně středověké kostrové pohřebiště (pohřebiště z 1. poloviny 10. století v domě u Lhotků a čp. 784 - hotel Adria na Václavském náměstí). Až v průběhu 12. století dokumentujeme výrazný nárůst sídelní aktivity dokládající postupný vznik sídlištní aglomerace, tvořené kostely, dvorci, domy či chatami, vytvářejícími zárodek městské aglomerace s pestrou skladbou etnických a religiózních skupin a se specializovanými areály obchodníků, řemeslníků či agrárníků. Přímo v zakládací listině je psáno, že Karel IV. se rozhodl vysadit "s dobrým rozmyslem a se zdravou radou město nové" a listina dokládá existenci staršího osídlení, popisované jako "předměstí, dědiny, pole a role před městem ležící". Na formování raně středověkých předlokačních aglomerací, přičemž chápeme termín aglomerace jako sídelní komplex, jako strukturované nakupení sídel a společenských skupin, na území Nového Města, mělo nepochybně výrazný vliv dočasné přenesení sídla přemyslovských panovníků v 2. polovině 11. století na Vyšehrad. S tímto transferem nabyla na významu severojižní komunikace spojující oba hrady, která se měla stát životadárnou tepnou, kolem níž se koncentruje nejstarší osídlení. Neméně důležitou, zvláště ve světle nových výzkumů, byla západní - východní komunikace opouštějící pražskou kotlinu na východě poblíž významného brodu spojujícího Bubny přes Štvanické ostrovy s Poříčím. Překvapivým zjištěním je absence výraznějších archeologicky doložitelných sídelních aktivit v prostoru vyšehradského podhradí s četnými románskými kostely, která může být způsobena především doposud nevelkou archeologickou aktivitou v tomto prostoru (ojedinělé nálezy z Vyšehradské ulice či kláštera Na Slovanech). Velký problém dosud představuje vyšehradský "vicus", zmiňovaný Kosmovou kronikou v souvislosti se zprávou z roku 1091, kdy manželka knížete Konráda (kněžna Wirpirk) hovoří o možné bohaté kořisti na tržišti v pražském podhradí a ve viku vyšehradském (problematická je i terminologie tohoto latinského slova - ulice nebo osada). Pro lokalizaci viku přispívá další zmínka z téže kroniky o táboření vojska v roce 1105 na místě mezi hrady, kde se v sobotu konají trhy. Sobotní trhy potvrzuje i příspěvek kanovníkům pražské kapituly (4 denáry týdně) na nákup masa na trhu konaném každou sobotu "mezi Prahou a Vyšehradem". Lokalizace trhu do prostoru přímo pod Vyšehrad k Botiči je vzhledem ke konfiguraci terénu značně nepravděpodobná a častěji bývá uváděno rozsáhlé nezastavěné volné prostranství Karlova náměstí.

Výrazná koncentrace osídlení je zjišťována na ploše Opatovic (tzv. Zderazského předměstí - první záznam o lokaci již z roku 1115) mezi kostely sv. Michala a sv. Petra na Zderaze s kontinuitou od 12. století až do počátků Nového Města. Dalším z dokladů kontinuálního a značně intenzivního osídlení spodní maninské terasy v prstenci okolo Starého Města je doloženo východně odtud nálezy ze 13. století souvisejícího s Újezdem sv. Martina (stavba obchodního domu Máj a stanice metra Národní - kostel se hřbitovem, datovaný do let 1178 - 1187, byl zapuštěn do starší sídlištní vrstvy, z níž pochází nevelký počet terminem ante quem 1187 datované keramiky). Starší nálezy 12. století se koncentrují u kostela severně od městských hradeb, zatímco z novoměstské strany pocházejí pouze vrstvy a objekty ze 13. století. Nevelká pozornost byla věnována předlokačním nálezům z 13. - 14. století z klášterního komplexu u Panny Marie Sněžné a Jungmannova náměstí.

Intenzivní doklady předlokačního osídlení spodní maninské terasy zachycené mezi vltavským korytem a dnešním Václavským náměstím nám až na výjimky zcela chybí na východ odtud až k Poříčí. Archeologie taktéž doposud nepotvrdila tradiční lokování zaniklé osady Chudobice do prostoru ulice Politických vězňů, Opletalovy a Panské.

Nové archeologické výzkumy v okolí rotundy sv. Longina přinesly velmi závažná zjištění pro dosavadní představy o situování v písemných pramenech zmiňované osady Rybník (již k roku 993). Ojedinelý hromadný nález 539 mincí z poloviny 12. století z prostoru křížení Žitné a Štěpánské ulice byl doplněn četnými archeologickými výzkumy, dokládajícími sídelní aktivity především severně od rotundy sv. Longina směrem k Václavskému náměstí. Tyto nálezy byly doplněny nedávným rozsáhlým výzkumem parcel v nároží ulic V Tůních a Na Rybníčku v bezprostředním sousedství románské rotundy sv. Longina. Na tomto, nad dosavadními doklady osídlení, mírně vyvýšeném prostoru byla zachycena část pohřebiště vymezeného mělkým žlabem, který respektoval průběh vydatné vodoteče a přírodní tůně - rybníčku, z něhož ústila uměle vykopaná nevelká strouha směřující ke křížovatce dnešních ulic Štěpánské a Žitné a která tak napájela vodou o něco níže položenou osadu. Z okolí této vodoteče nepocházejí žádné sídlištní nálezy, pouze se zde koncentrují výrobní objekty - pece. Jižně od archeologicky zkoumaného votivního kostela sv. Jana na Bojišti pocházejí nepočetné objekty ze 13. století. Pro dosavadní představu o pásu osídlení mezi oběma sakrálními stavbami (mezi sv. Longinem a sv. Janem Na Bojišti) nemá archeologie oporu.

V nedávné době bylo zachyceno předlokační osídlení, související nejspíše se staršími nálezy okolo románského kostela sv. Benedikta z poslední třetiny 12. století až 40. let 13. století v areálu bývalého kláštera sv. Josefa na náměstí Republiky. Intenzivní výzkum plochy o rozloze přes 1,5 ha zachytil starší předlokační osídlení okolo poloviny 12. století s četnými zahloubenými suterény nadzemních dřevohlinitých objektů, jeden románský palác z kvádříkového zdiva se záchodovým přístavkem, další kamenný románský dům a jeden zahloubený suterén dřevohlinitého domu s kamennou románskou zděnou vstupní šjíjí. Tento 2. horizont osídlení zaniká v souvislosti s výstavbou staroměstských hradb ve 30. letech 13. století a prostor před městskými hradbami je po delší dobu do vysazení Nového Města pražského využíván pouze příležitostně k sídlištním aktivitám.

Doposud nejlépe prozkoumanou částí Nového Města je jeho severní okraj u vltavského břehu. Intenzivní plošný archeologický výzkum zde přinesl značné množství archeologických dat (např. intenzivní osídlení 2. poloviny 12. století doložené nálezem dvou velkých pravouhlých zahloubených objektů - domů u kostela sv. Klimenta). Nejrozsáhlejší plošné výzkumy, které byly realizovány v souvislosti s rozsáhlou stavební aktivitou 60. - 90. let u kostela sv. Petra Na Poříčí, byly v poslední době podrobeny intenzivnímu zpracování. Výzkumy se zde podařilo zachytit velkou část sídliště, zachytit část hřbitova a torzo vlastní kamenné zástavby dvora u kostela, přičemž nebylo prokázáno intaktní osídlení před rokem 1150. Detailní analýzou stratigrafických jednotek a jejich vztahů se podařilo rozlišit 4 sídelní horizonty ze 2. poloviny 12. a 13. století. Nejstarší horizont 2. poloviny 12. století zastupuje 5 výrazně zahloubených a rozměrných domů (zahloubené sklepy nadzemních domů), představujících jádra usedlostí, pravidelně rozmístěných a stejně orientovaných. Areál vykazuje stopy pravidelného členění prostoru a postrádá doklady výrobních aktivit. 2. a 3. sídelní horizont vykazuje kontinuitu sídelních aktivit a jsou datovány do 1. a 2. čtvrtiny 13. století. Zachycené pravouhlé obdélné nevýrazně zahloubené objekty se výrazně zmenšují a objevuje se šíjový vstup a kamenná plenta. Mohlo se taktéž jednat o zahloubené části nadzemních staveb, v tomto případě však nelze vyloučit, že jde o samostatné stavby - úložné či výrobní prostory. Tyto horizonty se od nejstaršího liší nepravidelnou zástavbou, existencí dokladů výroby (železářské pece, zpracování barevných kovů), odlišnou stavební kulturou i skladbou nálezového inventáře. Nejmladší horizont, zapuštěný do výrazné vyrovnávací vrstvy, datovaný do 2. poloviny 13. století je doložen nálezem 4 rozměrných zahloubených pravouhlých objektů (většina z nich je opatřena kamennými plentami) a vykazuje podobnou stabilizaci prostorového členění jako nejstarší horizont. Význam celé osady podtrhuje trojlodní románská bazilika sv. Petra postavená po polovině 12. století (hypoteticky uvažováno o zeměpanském založení). Stavba opevnění Starého Města kladená do let 1230 - 1249 způsobila, že se sídlištní areál, jenž byl součástí širší pražské sídelní aglomerace, ocitl daleko za hradbami. Zánik sídlištního horizontu 1 tak lze spojovat s odchodem německých rytířů od sv. Petra ve 30. letech 13. století do nově založené komendy u sv. Benedikta za hradby a vznik sídliště, jeho pravidelné uspořádání a výskyt staveb typických pro předměstské aglomerace a časná města vrcholného středověku, spojovat s jejich působením na této lokalitě. Výsledky archeologických výzkumů u kostela sv. Petra Na Poříčí dokládají proměnu zástavby a charakteru tohoto sídliště v předměstskou čtvrť, která je v roce 1348 zahrnuta do nově založeného Nového Města pražského.

7) Historický exkurz do problematiky počátků Nového Města.

Samotný vznik městského organismu je spojen s ohromným množstvím otázek, na které nenacházejí spolehlivé odpovědi generace historiků a archivářů. Zda enormní teritoriální rozsah Karlova zakladatelského plánu, jehož dimenze městu plně postačovala dalších 500. let až do průmyslové revoluce 19. století, je výsledkem předdimenzovaných představ, či záměrem zakladatele? Zda zakladatel preferoval jistou unitárnost založení či počítal s existencí dvou samostatných měst? Zda vzhledem k existenci rozsáhlých nezastavěných

plach uvnitř města sledoval panovník konkrétní cíl či lze hovořit o nenaplnění jeho představ a záměrů? Proč nebylo město situováno do polohy severně od Pražského hradu s kontinuální sídelní tradicí (Bubeneč a Dejvice)? Pro naše současné úvahy je důležitá skutečnost, že město bylo založeno podle zakládací listiny "s dobrým rozmyslem a se zdravou radou" v členitém geomorfologickém terénu a zakladatel musel dále počítat s integrací starších forem raně středověkých předlokačních sídlištních aglomerací, v zakládací listině se přímo hovoří o "předměstích, dědinách, polích a rolích před městem ležících", sídelních komplexů, nakupených sídlištních areálů jednotlivých, značně dezintegrovaných společenských komunit.

8) Základní členění a vyměření Nového Města (náměstí, veřejná prostranství, ulice atd.)

Položíme-li si otázku, co může říci archeologie k samotným počátkům Nového Města, dojdeme ke zcela sporadickému závěru, že nic. Charakteristická proměna způsobu nakládání s odpadem, detailněji doložená pro přelom 13. a 14. století na Starém Městě výrazně snižuje míru detekce novoměstské sídelní aktivity. Obecně je možno se shodnout na několika charakteristických rysech. Územní plán v urbanistická koncepce v sobě spojovala čistě prozaické politicko reprezentativní, rezidenční, správní, ekonomické a kulturní aspekty spojené se skrytou symbolikou motivovanou dynastickými, bohemocentristickými, imperiálními, ekonomickými a státně sakrálními snahami. Situování tržišť, komunikačních tepen a uzlů je lemováno nejstarší kamennou zástavbou, k níž vzhledem k permanentně zastavovaným čelům parcel máme zcela minimálně archeologických dokladů. V rámci zjišťovacích výzkumů provádíme jakousi pasportizaci jednotlivých novoměstských bloků, včetně evidence dosavadních zkoumaných či jinak zničených ploch, které postihují charakteristické vývojové tendence zástavby Nového Města, jež můžeme shrnout následovně, od tržišť a základních komunikačních os, přes vedlejší ulice až po příhradební pásmo.

Při vzniku Nového Města bylo klíčové rozvržení hlavního tržiště - Koňského trhu (dnes Václavské náměstí) s používaným Havelským tržištěm na území Starého Města pražského), přičemž zástavba západní dolní části fronty Václavského náměstí byla posunuta a omezena sousedním karmelitánským komplexem u Panny Marie Sněžné. Staršímu kostelu zřejmě předcházelo dřevěné provizorium, k němuž posloužily pozůstatky dřevěných kontrukcí postavených na Havelském trhu u příležitosti korunovační hostiny Karla IV. a Blanky z Valois. Severně od chrámu byl hřbitov, jižně zahrady a hospodářství. Světlost ohromného chóru presbytáře (vlastní loď kostela nebyla nikdy dostavěna) činila 39 m.

Druhý významný tržní prostor Dobyččího trhu (dnes Karlovo náměstí) byl situován napříč plochou geologického terasového stupně Karlova náměstí v prostoru cesty mezi Vyšehradem a Starým Městem. Třetí významné tržiště – Senný trh (Senovážné náměstí) byl situován při hlavní komunikaci z Koňského trhu na východ směrem na Kutnou Horu.

Poloha náměstí v závislosti na geomorfologii terénu určovala vyměření základní uliční sítě, jejímž úkolem bylo především propojit pravidelnými směry hlavního tržiště (Jindřišská, Vodičkova), spojit významnou komunikaci z východu od bubenského brodu a Kutné Hory se Starým Městem (Hybernská dříve Dlážděná a Soukenická či Truhlářská ulice) a provázat novoměstský městský organismus s jižním směrem a Vyšehradem (Štěpánská ulice, Benátská a Na Slupi). Ostatní ulice již pouze zahušťovali základní schéma a postupovali směrem k příhradebnímu pásmu.

9) Městské hradby.

Celé město bylo mezi léty 1348-1350 opevněno systémem městské hradby o délce 3,5 km se čtvercovými vystupujícími baštami (40-50 věží) a čtyřmi bránami (Špitálská – Poříčská; Horská – Hybernská; Koňská – sv. Prokopa; Svinská – sv. Jana – Slepá). Opevněná plocha města činila 360 hektarů. Městská hradba o výšce až 12 metrů a síle od 1,8 do 2,4 metru nesla střelecký ochoz s předprsni o výšce 2 metry a šířce 0,75 metru (byla opatřena cimbuřím). Vzdálenost jednotlivých bašt se pohybovala mezi 90 až 120 metry. Studium městského opevnění (s výjimkou několika zjištění v rámci hloubení stanic metra Muzeum a Hlavní nádraží) stojí doposud mimo zájem archeologů. Ve své gotické podobě se opevnění dochovalo v jižním úseku mezi Karlovem, odkud prudce padá západním směrem k Vltavě do prostoru Na Slupi (zde byly prováděny v nedávné době nevelké stavebně historické i archeologické průzkumy).

Gotické opevnění (přestože bylo narychlo zpevněno 5 až 6 sypanými bastiony) nemělo šanci odolat švédskému obložení v roce 1648 a téměř ihned po jeho zániku byly vyvolány usilovné diskuse o jeho nahrazení moderním bastionovým opevněním. Jeho realizace zahájena ihned v roce 1649 v prostoru Poříčí byla dokončena téměř až po sto letech okolo roku 1720 a celé Nové Město pražské bylo obeháno novou linií zděného, uvnitř sypaného zemního opevnění s celkem 12 bastiony. Na realizaci se podíleli významní architekti té doby (Carl Antonio Lurago, Francesco Anselmo Lurago, Gio Domenico Orsi, Kryštof Dientzenhofer, Vít Kaňka, Kilián Ignác Dientzenhofer). Poměrně archaická podoba opevnění byla tvořena souvislou frontou bastionů a kurtin se suchým příkopem o hloubce až 5 m a šířce místy až 60 m. Čelo bastionů i kurtin bylo vyzděno cihlami a nároží bastionů bylo armováno pískovcovými kvádry. Pískovcové desky byly použity v horní římse, na níž navazoval

parapet chránící obránce. Až na některé výjimečné případy (například výzkum úseku barokního opevnění v Sokolské a Legerově ulici) prozatím stojí výzkum novověkého městského opevnění mimo intenzivnější zájem archeologie. Pozůstatky novoměstské fortifikace se však velice často objevují v suterénech novověkých secesních i klasicistních domů.

10) Církevní správa a sakrální objekty.

Centralizace farní správy do hlavních chrámů Nového Města (sv. Jindřich a sv. Štěpán), doprovázený zánikem kapacitně nevyhovujících starších objektů, změnou jejich funkce, významu, přechodem do privátních rukou či následným sekundárním využitím představuje téma nezanedbatelné důležitosti. Devět farních obvodů bylo po výstavbě města v roce 1351 redukováno na dva pod správou Křižovníků s červenou hvězdou. Kostel sv. Jindřicha a přílehlý komplex s farou, školou a zahradou pro dolní Nové Město a chrám sv. Štěpána s přílehlou zahradou, školou, farou a třemi kaplemi pro horní Nové Město pražské.

Sběratelská vášeň Karlova pokračovala v rámci další výstavby po zajištění obyvatelnosti a farní správy nově se rodícího města výstavbou dalších klášterních komplexů. Samotné založení Nového Města pražského nepochybně nemělo dramatický vliv na proměnu etnoreligiózních skupin. Obyvatelstvo po převážném odchodu cizích etnických skupin do Starého Města bylo nadále převážně české. Karlovské zakladatelské dílo je však z několika hledisek zajímavé. Především v rámci jeho typické sběratelské vášně, hluboké víry a snahy učinit z Prahy "Řím severu" došlo v průběhu jeho vlády k založení sedmi z osmi novoměstských klášterů, na jejichž konstituci se podílely různorodá internacionální společenství. Mniši prvního konventu benediktinského kláštera na Slovanech u Nanebevzetí Panny Marie pocházeli z Dalmácie. Klášter byl založen v roce 1347 s odkazem na slovanské tradice a jeho stavba trvala 25 let. S ním byl úzce spjat kostelík Nejsvatější Trojice v Podskalí, který sloužil řemeslníkům stavějícím klášter. Kanonie augustiniánů na Karlově byla programově provázána s dceřinou kanonií v Dolním Ingelheimu, ustanovovala zde opata a kněží z Čech. V roce 1352 vznikla stavba v dominantní poloze nad Botičem s oktogonální kaplí připomínající Palatinskou kapli v Cáchách, symbolizující znovuzrození, renesanci Římské říše a úzkou spjatost s tradicí karolinskou. Do kláštera augustiniánek obutých poustevnic u sv. Kateřiny položeným mezi Slovany a Karlovem byl v roce 1355 uveden konvent z Bavorska. Klášter byl zasvěcen patronce Karla IV za záchranu v nebezpečných situacích v Itálii. V první komunitě kláštera benediktinů ambrosiánů u sv. Ambrože byli Vlaši, první konvent kláštera Servitů u kostela Zvěstování Panny Marie Na Trávníčku vyznávající mariánský kult pocházel z Florencie a otevřen byl v roce 1355. V okolí konventu celestinů u kaple sv. Michala Na Slupi se nacházelo několik domů, zahrada a vinice patřící mnichům, které Karel IV. přivedl z Avignonu. Pět církevních institucí uspořádaných do kříže v rámci původní karlovské koncepce dotvářelo kolegium kanovníků s kostelem sv. Apolináře z roku 1362, jejichž úkolem bylo teologické studium a výuka na univerzitě.

Archeologický výzkum se doposud klášterním komplexům věnoval zcela nedostatečně a značně fragmentárně. Četnější drobné archeologické výzkumy proběhly především v klášteře na Slovanech u Nanebevzetí Panny Marie a v karmelitánském komplexu u Panny Marie Sněžné.

11) Typy a podoba domovní zástavby.

Výzkum nejstarší architektury Nového Města pražského je základním a prvořadým úkolem současného studia. Metodika zjišťovacích výzkumů, prováděných formou bodových sondáží či řezů, nám spolehlivě poskytne základní informace o charakteru historického nadloží a poskytne vodítko k zvolení vhodné strategie výzkumu, ale nemůže plně suplovat, vzhledem ke specifčnosti archeologických kontextů, nezastupitelnou úlohu plošných komplexních výzkumů. V rámci výzkumu novoměstských domů, je nutno vedle stojících či volně přístupných objektů nepochybně věnovat pozornost zaniklým či v nedávné době zaniklým objektům. Existence podsklepených či z větší části podsklepených domů v čele parcel a neměnnost jejich uličních čar a tudíž mimořádný stupeň narušení mladší zástavbou, by neměla archeology odradit od snah o možnost stavebně - historického průzkumu byť v nedávné době zasypaných recentních sklepů. Doposud se podařilo archeologicky zjistit minimální doklady o kamenné zástavbě náležící nejstarší fázi vzniku Nového města pražského (výzkum Novoměstské radnice, rohový dům čp. 1136 v Petřské ulici), ale především prokázat jistou kontinuitu mezi nejstaršími objekty náležejícími předlokačnímu sídlišti u sv. Petra Na Poříčí až do období konstituce města a jeho začlenění do městského organismu (rozsáhlé kamenné zahloubené suterény). V první etapě bylo vystavěno cca 650 domů o šířce okolo 11 m a hloubce oscilující od 17,5 do 22 m. Domy nejsou převážně západoevropského věžovitého charakteru, ale spíše patrové středomořské s centrálním průjezdem a podsklepenou částí. Směrem do dvora je často dokumentována zahloubená komora, čímž dům získává charakteristický půdorys ve tvaru písmene L (hloubkový typ domu). Výstavba kamenných novoměstských domů (výstavba města v kameni je přímo zmíněna v zakládací listině) byla podmínkou k dvanáctiletému osvobození novoměstských měšťanů od všech daní a dávek, čímž se Karel IV. snažil vyvarovat enormnímu zatížení obyvatel města areálními platy, které vlastník domu měl odvádět majiteli pozemku.

Doposud zcela ojedinělé torzovité doklady nejstarší novoměstské zástavby pocházejí z archeologických výzkumů, přičemž současné poznání jednoznačně závisí na analýze stavebně historických průzkumů vycházejících ze starších pasportů Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO) pod vedením Dobroslava Líbala (několik desítek pasportizovaných domů na území Nového Města pražského). Z typologické analýzy těchto průzkumů jednoznačně vychází současný pohled na dům jako na postupně se vyvíjející živý organismus, jehož půdorys směřoval k několika univerzálním typům. Mezi základní dva typy novoměstské zástavby je možno zařadit hloubkový a šířkový typ domu (podle J. Muka a V. Radové), dříve nazývané průjezdovým a síňovým typem domu (podle V. Mencla).

12) Parcela a její podoba.

Velkorysost založení města o rozloze 3,6 km² s dostatkem volných ploch je typická pro vznik dlouhých (až 90 m) z větší části nevyužitých parcel. Rohové parcely jsou výrazně větší, zastavěné často po obvodu s centrálním dvorem a zastavěnou plochou až 350 m². Od středověkého stavu se zcela ojediněle měnila stávající uliční čára. Pro první století vzniku Nového Města pražského je nejcharakterističtějším archeologickým objektem exploatační jáma na písek, jejichž počet plně vystihuje intenzitu stavební aktivity, kterou provázel enormní počet stavebních dělníků uvnitř města. Exploatační jámy nejčastěji druhotně sloužily k ukládání domovního odpadu. Vedle volných prostranství se samozřejmě na parcelách vyskytují typické příčné pásy s rozdílným funkčně provozním využitím. Ihned za obytnou budovou se objevuje výrobní sféra (doložená velmi četná řemesla - pivovarnictví, koželužny, zvonáři, a mnoho dalších), následuje hospodářská či skladovací (s převahou nadzemních staveb dřevěných či dřevěných s kamennou podezdívkou) a sanitárně - hygienická na konci parcely (studny, jímky, latriny). Studny na Novém Městě neposkytují příliš bohatý sortiment předmětů z organických materiálů, jelikož většina jich zůstává po výraznější změně hydrogeologických poměrů suchá, pouze v prostorech hran teras, kde se nachází minimální vrstva sypkých písků bylo nalezeno několik objektů - cisteren zahloubených do nepropustných jílovitých břidlic, které poskytly bohatý, vcelku standardní sortiment dřevěných a kožených výrobků.

13) Novoměstské hrady.

V areálu Nového Města pražského vznikl pouze jediný hrad zvaný Hrádek Na Zderaze, situovaný na již dnes zaniklé (v letech 1901-1905 asanované) Břežské skále pod Karlovým náměstím (Resslova ulice). Toto své sídlo založil Václav IV. okolo roku 1380 a pobýval zde poprvé v roce 1399. Obdélná dispozice se zkoseným nárožím obsahovala dvě čtverhranné věže, z nichž jedna byla obytná a dvě paralelní dvoupatrová palácová křídla. Hrad částečně obíhal parkán, opevněna byla také rozsáhlá zahrada a honosné luxusní sídlo do svého půdorysu zahrnovalo také legendární studánku Pučku.

Druhým „novoměstským“ hradem, který však byl situován do nároží Starého Města pražského, byl Králův dvůr, jehož vysazení mělo významnou úlohu pro formování novoměstské zástavby v přilehlém prostoru příhradebního pásma (vznik luxusních kamenných rezidencí obslužného personálu královského sídla v prostoru okolí náměstí Republiky a dnešní ulice Na Poříčí – archeologický výzkum jízdárny v prostoru kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky). Objekt dnes zcela zaniklý (na místě dnešního Obecního domu – zbořen v roce 1902) začal budovat Václav IV. již na počátku 70. let 14. století a poprvé zde bydlel roku 1383 (hrad byl královským sídlem až do roku 1484). Jedna část dispozice hradu využila po zrušení funkce staroměstských hradeb v roce 1373 bývalý městský parkán, kde vzniklo nádvoří s provozními a hospodářskými objekty. Za hlavní hradbou městského opevnění se nacházelo hlavní nádvoří s k hradbě přistavěným rozměrným věžovitým palácem. Další zástavbu polygonálního nádvoří s výjimkou hradní studny neznáme, nevíme ani zda byl hrad směrem ke Starému Městu opevněn příkopem. Luxusní rezidence panovníka neobsahovala věž.

Archeologický výzkum byl v omezené míře proveden pouze v areálu Králova Dvora, kde bylo zachyceno torzo jeho zástavby a především průběh městské parkánové hradby a štětované komunikace v prostoru parkánu – 2. hradního nádvoří.

14) Další významné články středověkého města (profánní a sakrální).

Samostatnou kapitolu představuje novoměstská radnice postavená na severním okraji Dobyčtího trhu v dominantní poloze na hraně terasy Karlova náměstí. Při rekonstrukci radnice byl proveden intenzivní stavebně historický a omezený záchranný archeologický výzkum, který prokázal, že současná podoba tohoto objektu je výsledkem složitého stavebního vývoje, který začal po roztržce se Starým Městem pražským a pokračoval především před rokem 1413, kdy vzniká dvoulodní vstupní hala radnice. Později byla v roce 1452 přistavěna dominantní věž a následně až v roce 1456 byla stavba dokončena.

Mezi budované profánní stavby patří dále krámy - kotce vybudované na Havelském trhu Starého Města pražského (200 m x 22,6 m, 66 kotců) či v prostoru dnešní Lazarské ulice (zde byly částečně zkoumány

archeologicky). Na Karlově náměstí (v jeho ploše) vznikla před rokem 1367 slanečkárna, kotce s převážujícím prodejem ryb, které postupně splynuly se zástavbou do typického obytně-obchodního špalíčku.

V době, kdy bylo město z větší části postaveno, bylo nutno řešit přetlak dělnických profesí od roku 1357 rozsáhlou výstavbou Hladové zdi (opevnění vrchu Petřín), zakládáním vinic a stavbou jezdů usnadňujících obchodní vodní cestu. V roce 1355 byla zastavěna značná část města a o 25 let později v roce 1380 významně přibýlo zastavěných ploch. Celková plocha města činila 250 ha, zastavěno bylo 186 ha, počet obyvatel je odhadován na 27600 obyvatel. Celkový urbanistický počín včetně tří trhů Senný, Dobytčí a Koňský byl během 20 let uskutečněn. Přes značnou urbanizaci se na ploše města nacházelo množství volných nezastavěných ploch, zahrad, roklín a strží. Původní pokus o sloučení měst, zboření hradeb a zasypání příkopů se neuskutečnil, propojen byl pouze Koňský trh s Havelským městem. Počet domů vzrostl na 1450, město mělo dvanáct farních obvodů (u 7 far byla škola), sedm mužských, jeden ženský klášter a tři významné kaple.

Mezi nejvýznamnější sakrální objekt patřila kaple Božího Těla na Karlově náměstí, která byla úzce spjata se samotnou Karlovou snahou o založení hlavního města říše římské a existencí nezanedbatelného počtu poutníků ve středověké Praze. To dokládá nález poutního odznaku souvisejícího s nově založenou tradicí velikonočních poutí k vystaveným korunovačním klenotům a relikviím, které byly prezentovány nejdříve ve dřevěné věži, později v kapli Božího těla na Karlově náměstí. Dále zde byly vyhlašovány zásadní královská rozhodnutí. Ve svatoštěpánském areálu se přímo nacházela kaple Všech svatých, zmiňována k roku 1406 jako "poutniční pohřeb". V jejím okolí byli pohřbíváni poutníci a cizinci, kteří do Prahy přicházeli za svatými ostatky.

V areálu dále nacházíme čtyři městské špitály. Sv. Lazara se starší tradicí severně pod hranou Karlova náměstí. Nový špitál Na Františku pro nemocné byl postaven v prostoru Starého Města pražského u vltavského břehu. Další špitál byl postaven v místě pozdějšího kapucinského kláštera na náměstí Republiky. Jednalo se o privátní fundaci pro chudé pražského měšťana Jana Jakuba z rodu Velflovičů pro chudé, přičemž tento areál byl intenzivně v nedávné době archeologicky zkoumán.

Mezi zajímavosti zástavby Nového Města pražského nepochybně patří botanická, neboli Andělská zahrada, vysázená pro krále Václava IV. jeho lékárníkem Angelem z Florencie na ploše cca 1 hektaru v Jindřišské ulici u Václavského náměstí.

15) Vývoj městské parcelace v dalším průběhu středověku.

V pozdějším období vznikají solitérní stavby, byť vynikající architektonické hodnoty, jednotlivé objekty a zástavba je zahušťována a pod tlakem nedostatku volných ploch ke stavbě sledujeme doklady podnikavosti vedoucí až k pozemkovým spekulacím jednotlivců i korporací. Volný prostor mezi Poříčím a osídlením v okolí sv. Jindřicha byl protnut osou - tepnou navazující na komunikaci v rámci Starého Města, původně Dlážděnou dnes Hybernskou ulicí, podél níž získal pozemky švec Bláha, který je později výhodně prodal na domy služebníků nově vzniklého hradu Králova dvora v nároží Starého Města (stál již roku 1383).

Ještě v 70. letech 14. se ve specifických případech pod sídelním tlakem stávají doposud nezastavěné plochy předmětem finančních spekulací a dochází k jejich příčnému dělení, přičemž jedna parcela je obětována pro přístupovou komunikaci. Často k tomuto jevu dochází v rámci klášterních zahrad. Toto spekulativní podnikání vede ke změně právního a hospodářského vztahu mezi lokátorem a nabyvatelem stávajícího místa. Panovník dával pozemky novým osadníkům do plného vlastnictví bez dalších závazků vůči zakladateli. Nový majitel tento částečně zastavěný či nezastavěný majetek rozděluje na menší díly, jejichž držbu vysazuje pod plat, který mu má plynout věčně. V ulici Malá Štěpánská bylo například rozděleno 64,5 arů na 20 stavenišť, které obsluhovala nová ulička v roce 1370. Před rokem 1379 otevřel Svach pícník slepou uličku Nekázanku a rozdělil pozemky pod plat po obou stranách, čímž zpřístupnil vodní nádrž či cisternu, kam se stahovala voda. Sociální skladba těchto nových osedlých byla bídná - krupař, měřič soli, drůbežník, uhlíř, kramář, krejčí, hrobník, leštič kamenů, kožešník. Nová druhotná parcelace v Podskalí byla vysázená přímo opatem kláštera na Slovanech v 80. letech 14. století. Nově vzniklo 11 městišť z jedné parcely mezi Opletalovou ulicí a hradbami. Parcelace v okolí kostela sv. Štěpána a Kateřiny rozdělila tzv. Skefidlovu zahradu Václava Lopata s jeho domem a několika poplatnými domky. Patnáct městišť (10 menších severně, 5 větších západně, dalších osm západněji) bylo nově vyměřeno v okolí kostela sv. Michala v Opatovicích. Postupné okrajování farní zahrady sledujeme také v okolí kostela sv. Petra na Poříčí. Tyto skutečnosti vedli k přílivu nového obyvatelstva, na což bylo nutno reagovat i zdvojnásobením kapacity místního chrámu sv. Petra. Okolo roku 1380 patřil ke kostelu sv. Jindřicha tak velký pozemek, že konvent křižovníků mohl vysadit část pozemků pod plat, kdy farář byl přímo lokátorem, jednatelem i zplnomocněncem kláštera křižovníků. V souvislosti s druhotnou parcelací vznikají v areálu města zcela nové ulice. Na hraně terénní deprese směřující od sv. Lazara se zřejmě nacházely obecní pozemky, které jsou rozděleny poměrně pozdě až počátkem 15. století. V tomto prostoru zřejmě stála původní správní budova zvaná prameny "antiquum praetorium" a proto byly stavenišťe rozděleny obcí nikoli pod plat s velkorysým křížovým vytyčením o rozloze 2,25 ha, přičemž vznikly čtyři nové ulice do kříže.

Mladší zástavba Nového města pražského a její proměny jsou neméně zajímavé a existuje k ní velké množství historických, archeologických, ikonografických i mapových podkladů. Po husitských válkách bylo

výrazně investováno do zdevastovaného Podskalí. Přestože prostor židovské zahrady, včetně potvrzení starších výsad pohřbívání, byl tolerován až do období Vladislava Jagellonského, za jeho vlády byla zahrada v roce 1478 rozdělena na staveniště a židovské osídlení bylo přeneseno do polohy V Jámě. Vzhledem k finančnímu odškodnění a možnosti založit obec se všemi právy křesťanských měšťanů se sem většina Židů před rokem 1490 přestěhovala. Osídlení zde po 100 letech zcela zaniká. Situování pražských Židů, respektive jejich pohřebiště s typickými projevy pohřebního ritu této komunity do prostoru Židovské zahrady je nezpochybnitelné přes některé anomálie, které se vyskytly v pohřebním ritu zachyceném rozsáhlým archeologickým výzkumem ve Vladislavově ulici.

16) Sociální a etnická skladba, topografie města a řemeslnických okrsků.

Z písemných pramenů víme o existenci několika cizích etnických skupin v pražské sídelní aglomeraci již v raném středověku (Židé, Němci, Vlaši apod.). Dlouhodobý vývoj etnicko - religiozních skupin na území Nového Města pražského probíhal v rámci jeho hradeb především ve smyslu středověkého univerzalizmu více či méně poklidně do celou dobu bez výraznějšího ohraničení a vymezení. Dosavadní představy o možnosti existence etnicky vymezených osad pro období předlokační není možno jednoznačně doložit archeologickými nálezy. Výjimku představuje pouze existence židovského pohřebiště v prostoru Vladislavovi ulice, a zdejšího židovského osídlení přemístěného v 2. polovině 15. století do prostoru okolí dnešní ulice V Jámě. Existence tradičně situované kupecké osady pražských Němců do prostoru kostela sv. Petra Na Poříčí je zřejmě pouze zbožným přáním starší generace historiků. Zdejší název ulice „vicus Theutonicorum“ či „V Niemczech“ souvisí s existencí sídla řádu německých rytířů u tohoto kostela a především se Soběslavovým privilegiem ze 70. let 12. století, které stanovuje pražským Němcům povinnost stvrzovat svoji nevinu před oltářem tohoto kostela. Etnicky vyhraněný teritoriální rozsah předlokačních sídlišť nelze s výjimkou židovského osídlení předpokládat. S vysazením Starého Města pražského se nepochybně značné množství cizích obchodníků a kupců přemístilo do areálu opevněného města, podobně jako některé zahraniční řádové komunity (němečtí rytíři od kostela sv. Petra; dominikáni z Krakova od sv. Klimenta apod.).

Roztříštěný etnický obraz Nového Města pražského byl tvořen výraznou převahou domácího elementu s velkou četností německy hovořících obyvatel. Ostatní etnické skupiny byly zřejmě marginální. Výraznější teritoriální národnostní diferenciaci lze sledovat až v průběhu 2. poloviny 19. století, kdy se na místě se starší tradicí formuje bohatá německá čtvrť kolem německého kasina, divadla a bankovních paláců Na Příkopě, zatímco komunikačně izolované, výrazně chudší, českým elementem překypující horní Nové Město se stává dominantně českou čtvrtí studentských kvartýrů a hospod.

Na panovníkovo přání byly do Nového Města pražského přenesena všechna hlučná řemesla ze Starého Města. Centrem hlučných řemesel (kováři, zámečníci, kotláři, nožíři, hřebíčníci, zlatotepci) se stala Spálená ulice (Kovářská, Flašněrská). Při výstavbě metra na Václavském náměstí byly dokumentovány rozsáhlé odpady kovářské produkce související především s kováním koní (Koňský trh). Pasiířské krámy se nacházely ve Vodičkově, Palackého, Myslíkově a Mikulandské ulici (doloženo nálezem pasiířské dílny v ulici Národní při kostelu Panny Marie Sněžné a Palackého ulici). Při hradbách byli situováni výrobci samostřílů – střelci. V Jungmannově (dříve Široké) ulici odlévali své zvony zvonáři (konváři), což dokládá i nález raně novověké zvonářské dílny rodiny Brikcí při archeologickém výzkumu v této ulici. Unikátní odlévací jáma na zvony zřejmě pro sv. Benedikta, datovaná ještě do doby před výstavbou staroměstských hradeb, byla objevena při archeologickém výzkumu přímo na ploše náměstí Republiky. V okolí masných krámů v Lazarské ulici byl obecní dvůr a jatky. Řezníci byly dále situováni od 2. poloviny 15. století v prostoru dnešní Řeznické, Školské, Příčné a Navrátilově ulici. Pekaři byly úzce svázáni s existencí vltavských mlýnů, které lemovaly řeku především v severní části Nového Města pražského v oblasti Poříčí (Samcova a Pekařská ulice mezi horními a dolními mlýny). Kroupaři měli krámy v Krupné (dnes Ječné) ulici. Nejrozsáhlejší nákladnické domy se sladovnamí a pivovary se nacházely na nejprestižnějších adresách Nového Města (Dobytčí trh, Žitná ulice, Koňský trh, Dlážděná ulice, Poříčí, Jindřišská a Senný trh – výzkum raně novověké sladovny). Intenzivní výrobu piva dokládá archeologický výzkum plochy kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky, kde je doložena výroba piva téměř v každém druhém domě při ulici Na Poříčí. Soukenické dílny byly situovány v okolí kostela sv. Klimenta (Soukenická ulice). Intenzivní zápach koželužen se šířil při vltavském břehu mezi ulicemi Opatovická, V Jirchářích, Pštrosova a Vojtěšská, kde tuto intenzivní středověkou výrobu dokumentovaly také archeologické výzkumy.

Šířku spektra městských řemesel dokumentoval v poslední době intenzivní archeologický výzkum kasáren na náměstí Republiky, kde bylo možno archeologicky zkoumat několik pozdně středověkých a raně novověkých výrobních areálů společně s intenzivním průzkumem městských knih. Vedle vlastních odkrytých zázemí parcel bylo možno některé jednoznačně spojit s konkrétním majitelem a provozovaným řemeslem (Adam Špaček hrnčič; Jan Pěknej tesař – spíše obchodník, jelikož doma vlastnil rozsáhlou a náročnou knihovnu; kameník Jan de Kapauly a další). Hrnčiči sídlili v 2. polovině 15. a 1. polovině 16. století v Hrnčičské (dnes

Truhlářské) ulici, kde je posléze vystřídali tesaři a truhláři. Ojedinelé archeologické doklady hrnčířské výroby pocházejí také z prostoru okolí kostela sv. Jindřicha.

Pestrá skladba řemesel, respektive vlastních výrobních okrsků, byla ve středověkém městě plošně vymezena, ale převážná část obyvatel se věnovala prodeji a obchodu, kde tento teritoriální prvek nebyl tak důsledně uplatňován. Zvláště postupem času docházelo k výraznému prolínání jednotlivých řemesel na ploše města.

17) Vývoj domovní zástavby a parcel v průběhu novověku.

Většinou mimo archeologickou pozornost potom stojí novověké fáze zástavby a pouze ojedinelé jsme měli možnost zkoumat kompletní parcelu zaniklého novověkého domu v areálu Biskupského dvora na Poříčí, jehož výsledky přinesou zcela zásadní poznatky o každodenním životě a kultuře novověkého měšťana od počátku 17. století až do meziválečného období, včetně funkčních a dispozičních proměn parcely, transferu hygienických, sociálních, výrobních a hospodářsko - ekonomických aktivit v rámci parcely a interiéru domu. Výrobní a hospodářsko - ekonomická sféra se ocitá již ve vlastním objektu, který se rozšiřuje a zahrnuje již dílny a sklady. Experimentuje se s dalším dělením parcely pod platem (trojdílný dům na konci parcely). V poslední etapě je do vlastního objektu zahrnuta i sféra hygienicko-sanitární, což se projevuje zavedením vodovodního potrubí přímo do domu a existencí již záchodových stání přímo na chodbách klasicistních domů. Parcela se téměř kompletně zastavuje (nevelké centrální dvory). O kritické hygienické situaci zdejších obyvatel, nacházejících se pod přímou jurisdikcí Křižovníků (tzv. vedlejší právo), svědčí nejen nález zakopaného staršího vepřového kusu v bezprostředním kontaktu se studnou, ale i posudky hygienické komise k konce 19. a počátků 20. století.

18) Základní charakteristika keramických souborů a vývoj hrnčířské produkce.

Archeologie při studiu keramických nálezů sleduje několik hledisek (technologie, morfologie, typologie a chronologie), přičemž je kladen důraz na keramiku jako produkt a předmět výměny, dále na keramiku jako element domovního hospodářství a na dynamiku proměn hrnčířské produkce. Nejstarší období 11. a 12. století (soubory z předlokační osady Rybník) je typické převažující formou kalichovité profilace okraje nádob a nástupem archaického zduřelého okraje. Téměř jednotné keramické zboží charakterizovatelné slovy "tradice a regionálnost", z čehož vyplývá její konzervativnost spojená s lokalitami centrálního významu, ať již z důvodu vyzdvižení významu jejich produkční či distribuční sféry. V průběhu 12. - 13. století prochází pražská keramická produkce procesem dynamických proměn (splývání hranic mezi místní regionální hrncinou). Produkce navazuje na keramiku hradištní tradice a je doprovázena nástupem nových technologických skupin prostřednictvím distribuce technologie. Vedle technologických proměn se výrazně rozšiřuje tvarové spektrum (nejen hrnce a zásobnice). Proces je možno charakterizovat pojmy "inovace" a "transformace". Zcela odlišný proces vývojové kontinuity máme možnost sledovat při studiu dynamiky proměn hrnčířské produkce centrální Prahy okolo roku 1300 kdy nedochází k výraznějším změnám ve skladbě keramických souborů a nadále převládá tradiční zboží, víceméně neovlivněné inovačními postupy. Jednotná, tradiční a značně archaická (primitivní) výroba keramiky průměrné kvality umožňovala produkci keramického zboží ve velkých sériích. Postupný růst pražských městských aglomerací a později nově vysazeného Nového Města pražského společně s extenzivním i intenzivním rozvojem příměstských vsí nepochybně několikanásobně zvýšil poptávku po keramickém zboží, které v tomto počtu nemohly produkovat tradiční výrobní centra. Produkováné zboží navazuje na místní tradice, přičemž proces chápou jako kontinuální vývojovou změnu dlouhého trvání. Charakter jednodílné produkce a neměnnosti, společně s uniformitou studovaných keramických inventářů, charakterizuje průběh větší části 14. století jako období "standardizace" a "unifikace". Sledovaná morfologická náplň jednotlivých distribučních okruhů, která vykazuje podobné prvky standardizace a zobecnění (zahrnující produkci shodných či podobných tvarů včetně jejich objemových redukcí), zřejmě přímo závisí na funkčnosti městských mechanismů, pravidelnosti trhu a individuálních potřebách uživatelů.

Počátky proměny pozdně středověké pražské keramické produkce spojujeme se zdomácněním a přijmutím technologických inovací, známých již na tomto území přes 200 let. V průběhu 15. století dochází k výraznému úbytku keramického zboží hradištní tradice. Hrnčířská produkce světlé červeně malované hrnciny, a s ní svázané "nové" polévané hrnciny, přímo vstoupila do města či jeho nejbližšího zázemí. Výroba hrnčířského zboží přímo uvnitř (či v blízkosti) města měla vliv na proměnu dosavadních schémat distribuce zboží a zřejmě již předznamenává nástup raně novověkého obchodního mechanismu. Proces unifikace postupuje napříč technologickými skupinami. Zcela novou kategorií pozdně středověké keramické produkce představuje polévaná keramika, především zastoupená trojnožkou. Praha se v průběhu 15. století rychlostí a stupněm proměn dynamiky hrnčířské produkce výrazně odpoutala od regionu jihovýchodního Pražska, s nímž byla pevně spojena více jak tři století. Na základě studovaných jevů proměny keramické produkce specifikujeme období průběhu větší části 15. století jako čas "stabilizace" a "vulgarizace".

Keramická produkce po roce 1500 v Praze vykazuje postupující nivelizaci napříč technologickými skupinami se stále dominantnějším postavením polévané hrnčiny v kombinaci s redukční leštěnou keramikou. Zdokonalování technologické kvality produktů je doprovázeno unifikací a redukcí tvarové náplně jednotlivých skupin (objevuje se nový tvar – talíř) a rezignací na estetické měřítka výzdobných prvků užitkových nádob. Nástup novověké hrnčiny představuje v Praze opět proces postupné dlouhodobé kontinuální změny, doprovázené setřením posledních výraznějších regionálních rozdílů. Sjednání - "nivelizace" keramické produkce (s výjimkou specializovaných dílen) na širokém teritoriu, jehož hranice překračují rozpoznané vrcholně i pozdně středověké distribuční okruhy, je společně s "populizací" - zlidověním charakteristickým projevem nástupu novověké keramiky.

19) Dějiny hmotné kultury obyvatel Nového Města pražského.

Vedle nepočteného studia keramické produkce byla doposud analýzám hmotné kultury Nového Města pražského věnována minimální pozornost. Publikovány jsou především ojedinělé nálezy a solitéry. Ohromný nárůst terénních aktivit v posledních patnácti až dvaceti letech, související se stavebním boomem v areálu původního středověkého města, zmnožil několikanásobně pramennou základnu, přičemž zpracování rozsáhlejších souborů archeologických nálezů je doposud zcela nedostačující.

Změna hydrologického obrazu Nového Města pražského téměř zcela zlikvidovala možné nálezy z organických materiálů. Většina studní, jímek a latrin nacházených při archeologických výzkumech je v současné době suchá a možnost nálezu především organických materiálů je zcela minimální.

Intenzivnějšímu zájmu se těší především skleněné artefakty. Při archeologických výzkumech v okolí kostela sv. Petra Na Poříčí bylo nalezeno značné množství skleněných artefaktů z předlokačního období, přičemž kromě typických skleněných kroužků či náramků bylo zachyceno syrské malované sklo či malované sklo pocházející z italského Murana. Nezanedbatelný význam je nutno přiřadit i několika nálezům tabulového plochého skla z tohoto nejstaršího horizontu 12. a 13. století. Kompletní sklářský sortiment 14. a 15. století dokládají odpadní jámy v ulici Malá Štěpánská a na mnoha dalších místech Nového Města.

Zcela ojedinělé jsou nálezy ze dřeva a kůží, které bývají nacházeny v prostoru zlomu geologických teras (terasa Karlova náměstí), kde stávající neprostupné jílovité břidlicové podloží vystupuje blízko současnému povrchu a nálezy tohoto druhu jsou pro Nové Město pražské zcela výjimečné.

Předměty ze železa a barevných kovů doposud až na výjimky (spony opasků) strojí zcela mimo zájem archeologického bádání, přičemž fyzikální a chemické analýzy byly doposud prováděny zcela ojediněle. Významným přínosem v tomto směru je výzkum v areálu kasáren na náměstí Republiky, kde byly v poslední době provedeny četné analýzy, které jsou však doposud nepublikovány.

Za zcela zásadní je nutno považovat numismatické studium, které doposud zůstává zcela odtrženo od nálezových souborů provázejících často publikované soubory mincí. Zpřesnění chronologie nálezových celků v závislosti na publikaci numismatického materiálu je jedním z klíčových úkolů současného studia hmotné kultury Nového Města pražského.

20) Archeobotanika a obyvatelé Nového Města pražského.

Současná podoba environmentálního (bioarcheologického) výzkumu na Novém Městě pražském je výsledkem především rozsáhlých záchranných archeologických výzkumů posledních deseti let. V této souvislosti je nutno opět zmínit význam rozsáhlého archeologického výzkumu v kasárnách Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky. Pokud se doposud archeobotanický výzkum prováděný v souvislosti s archeologickými výzkumy soustředil na náhodné a rozsáhlé vzorky z makroskopicky postižitelných významných stratigrafických jednotek, při výzkumu na náměstí Republiky byla použita metoda paušálního vzorkování. Menší procento odebraných vzorků bylo kompenzováno úplností vzorkovaných stratigrafických jednotek. Vyhodnocení tohoto ohromného množství dat jednoznačně posune naše představy o životním prostředí a každodenním životě tohoto středověkého města.

Osteologický výzkum doposud sledoval zcela ojediněle a menší fragmenty nálezových souborů zvířecích kostí (Petrská čtvrť), přičemž stabilizaci městského organismu indikoval absencí celých zvířecích skeletů při průzkumu novoměstských parcel oproti staršímu období. Každodenní přítomnost trhu a existence specializovaných produkčních center (jatyky, krámy) jednoznačně likviduje dosavadní domácí způsob chovu a porážky.

Podobné trendy vykazují také archeobotanické průzkumy. Stabilizace městského prostředí je doložena absencí zuhelnatělých zrněk obilovin, přičemž na trhu je přímo pořizována již mouka umletá ve specializovaných mlýnech. Výjimku představuje proso používané k domácí výrobě kaší.

Studium pylového spektra dokládá odlesnění pražské kotliny hluboko před vysazením středověkého města a přežívající polohy s výskytem botanických druhů spojených se smetišti dokládají existenci rozsáhlých nezastavěných ploch v areálu středověkého města.

Výzkum plodin (semen a pecek) souvisejících s konzumací ovoce a zeleniny dokládá široké spektrum nejen domácích, ale také zahraničních produktů, dovážených velmi často i ze značných dálek (středomoří - fíky, Amerika nedlouho po jejím objevení - tykve). Malakologie dokládá dovoz nejen říčních a potočních, ale také mořských plžů a mlžů.

Zajímavý rozpor bioarcheologických a archeologických pramenů doposud představuje porovnání diatomárních analýz přítomnosti rozsivek ve zvodnatěném prostředí. V místech jednoznačné existence vodních toků archeologickými či geologickými metodami není diatomární analýzou prokázána existence přítomnosti zvodnělého prostředí a naopak. Tento rozpor je nutno hledat zřejmě v nepřilíš detailní schopnosti indikace zvodnělého prostředí touto metodou.